

Михайло МАНДРИК

З ІСТОРІЇ “ПРОСВІТИ” НА СТРИЙЩИНІ

Викладено історію заснування та діяльності філії й читалень Товариства “Просвіта” на Стрийщині з 1892 р. до часів Першої світової війни. Відзначено важливу роль у розбудові просвітництва у регіоні Є. Олесницького, О. Нижанківського. Наведено кількість членів читалень, окреслено форми діяльності, заснування різних українських громадських організацій.

Ключові слова: “Просвіта”, філія та читальні Товариства на Стрийщині, Є. Олесницький, О. Нижанківський.

На шляху культурно-просвітницького руху в Галичині значне місце займала Стрийщина. Коли до Стрия прибув (1891) на службу молодий 31-літній адвокат Євген Олесницький, постало питання про утворення філії “Просвіти” у Стрию. У деяких селах тодішньої Стрийщини в широкому розумінні (Бортниках біля Ходорова, Великих Дідушичах, Добрянах, Угорському, Лисятичах, Гірному) вже існували читальні “Просвіти”. О. Бобикевич, С. Дубравський, Є. Олесницький ініціювали створення “Просвіти” у Стрию. Українська людність Стрийщини потребувала розвитку культури й освіти. Адже, згідно зі статтею безіменного автора у часописі “Зоря” від 8 липня 1887 р., Стрийщина займала тільки третє місце (після Ярославського та Сокальського повітів) за кількістю шкіл і читалень на душу українського населення – одна школа на 1210 та одна читальня на 3150 українців (автор посилається на “Rocznik statystyki Galicyi”).

Отже, настав час, коли була заснована філія “Просвіти” у Стрию – 29 серпня 1892 р. Засновниками Стрийської філії “Просвіти” були: Євген Олесницький, адвокат Теофіль Кобилянський, Іван Вахнянин, Олекса Бобикевич, Євген Громницький, Володимир Гузар, Степан Дубравський, Михайло Яцкевич, Семен Романчук, Іван Телеховський, Пилип Войтович, Лев Максимович, Григорій Кісь, Іван Тимків, Іван Кохановський, Осип Сельський (з Черниці), о. Сава Теодорович (з Синевідська), о. Богдар Кирчів (з Довгого), Іван Хавалка (з Лисятич), Василь Лозинський (з Дуліб), Петро Яцишин (з Олексич). Ці особи стали членами “Просвіти” ще з 3.06.1892 р. – за три місяці до офіційного створення Товариства у Стрию. Його першим головою був обраний професор гімназії Степан Дубравський (1829–1909), меценат “Рідної школи”. Перед смертю він усі власні заощадження передав “Просвіті” та “Рідній школі”, за свої кошти закупив землю у центрі міста по вул. Гоша під забудову Народного дому. Після перших демократичних виборів 1990 р. вулицю Бельцівську у Стрию перейменовано на вул. С. Дубравського, а до 125-річчя заснування “Просвіти” у Галичині на цій вулиці встановлено меморіальну таблицю (на фасаді будинку № 4) з написом: “Вулиця названа на честь першого голови Стрийської “Просвіти” Степана Дубравського”.

На перші збори “Просвіти” прибуло понад 500 селян, духовенства, інтелігенції, ремісників, міщан. Від імені комітету засновників слово привітання взяв Є. Олесницький. Він представив зборам гостей: д-ра О. Огоновського і проф. А. Вахнянина (Матірне товариство).

Головою зборів вибрано о. Й. Терешкевича з Любші, а заступниками Т. Красинського (Стрий) і Татчина (Іванівці). Першу доповідь зробив А. Вахнянин, другу – Андронік Могильницький, третю – Є. Олесницький про економічну діяльність Товариства і потреби у цьому. Збори вибрали раду (виділ): С. Дубравський, Є. Олесницький, о. О. Бобикевич, А. Могильницький, о. Є. Громицький, А. Берник, Т. Гутникевич, о. І. Хавалко, Ф. Дергало, І. Кохановський. Є. Олесницький запропонував обрати головою С. Дубравського. Збори дружно підтримали цю пропозицію оплесками. Тоді слово взяв перший голова “Просвіти” Степан Дубравський. По закінченню зборів відразу вписалося понад сто членів¹.

Пізніше, коли С. Дубравський став керівником “Руського Педагогічного товариства”, головою “Просвіти” був обраний О. Бобикевич (1865–1902), священник, письменник, культурно-освітній діяч Стрийщини, душа народного театру. У Стрию ще стоїть хата О. Бобикевича (вул. Олесницького, 8), а колишня вулиця Свердлова носить тепер ім’я видатного просвітянина Стрийщини.

З початку заснування і до Першої світової війни керівництво “Просвітою” було у руках таких провідних діячів нашого краю, як С. Дубравський, О. Бобикевич, Є. Олесницький, Є. Озаркевич, О. Нижанківський, І. Калитовський. Це був час великого росту авторитету і впливу “Просвіти” на українців Стрийщини. Популярність Товариство здобуло не тільки просвітницькою роботою, але й іншими напрямками своєї діяльності (господарською, економічною).

Особливу роль у розвитку Товариства “Просвіта” відіграв Євген Олесницький (1860–1917), який прибув до Стрия 1891 р. на посаду адвоката. З перших днів він взявся за реорганізацію “Підгірської ради” (суспільно-політична інституція), яку очолював С. Дубравський, надавши “Раді” чіткого політичного забарвлення та ритму роботи. Є. Олесницький значиться серед засновників “Просвіти” (1892), “Руського касино” (1893), “Міщанської бесіди” (1893), потім – “Сільського господаря”, “Каси задаткової”, “Молочарського союзу”. За свої 17 років діяльності у Стрию він суттєво вплинув на свідомість українців Стрийщини. Національна робота набула чітко визначених форм. Завдяки організаційній праці Є. Олесницького та його соратників, Стрий на той час набув слави української народної фортеці Галичини, хоча українці у місті (згідно з переписом 1910 р.) склали тільки третину (дві інші третини займали поляки та євреї).

Знавець багатьох мов, посол до Галицького сейму (1901), Віденського парламенту (1907), він став для стриян взірцем вірного служіння українській громаді. Смерть Є. Олесницького (1917) українці називали “національною катастрофою”. Тепер його ім’я носить одна з центральних вулиць міста, на якій стоїть його власний будинок, що став Стрийським краєзнавчим музеєм.

Не менші заслуги перед “Просвітою” має Остап Нижанківський (1862–1919). Священик, парох села Завадова завжди знаходив час для громадської діяльності. Як музикант і композитор заснував відомий “Стрийський боян”, що приніс славу не тільки Стрийщині. Він також брав активну участь у роботі Стрийського театру (перший директор театру брат Остапа – Володимир), що діяв при Народному домі.

О. Нижанківський практично втілював у життя українців нашого краю економічні ідеї “Просвіти”, створивши на протипагу польському і єврейському підприємству український “Молочарський союз”, який згодом став відомим навіть у Європі. Апогеєм його діяльності у Стрию стала посада повітового голови під час ЗУНР. Враховуючи його вплив на українську громаду Стрийщини, польські окупанти 22 травня 1919 р. О. Нижанківського розстріляли.

Та повернемося до початків Стрийської “Просвіти”. Отже, на зорі її існування у 1892 р. у цілій Стрийській окрузі (що виходила за межі теперішнього Стрийського району) було 12 читалень “Просвіти”, шість читалень ім. Качковського (москвофільські), три церковні. Невдовзі у самому Стрийському повіті (теперішній район) існувало вже 24 читальні “Просвіти”, три читальні ім. Качковського (Гірне, Довголука, Воля Довголуцька, але у Гірному також була читальня “Просвіти”).

У 1894 р. Стрийська “Просвіта” вирішила (з ініціативи Є. Олесницького) збудувати свій Народний дім, за проектом відомого архітектора Івана Левинського. До речі, проект Народного дому І. Левинський зробив безкоштовно з вдячності, що колись вчився у Стрию (походить з Долинщини).

Упродовж трьох років очолював будівництво Народного дому архітектор Тадей Ільницький. “Просвіта” провела таку цілеспрямовану роботу й агітацію, що вже через шість років (1 січня 1901 р.) Народний дім було відкрито у присутності Івана Франка та численних гостей з краю.

Про відкриття Стрийського Народного дому писала Львівська газета “Діло”². О 10 годині будівлю освятили отці парох Успенської церкви Сельський, декан о. Полянський та о. Давидяк.

Ключі від Народного дому урочисто вручили Є. Олесницькому як ініціаторові спорудження величної будівлі. Отримуючи їх, він сказав: “Сповнилось гаряче бажання, сповнився міф, надійшла довгожданна хвиля, в котрій Стрийська Русь з гордістю може сказати: “В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”. В культурі нашого розвитку ми знов піднялися на один ступінь вище. Будинок цей збудовано з любов’ю до всього народу. На фасаді у спеціальних нішах дому розміщено наших перших героїв духа. Це могутнє слово Шевченка, Котляревського, Шашкевича, Устияновича, Федьковича. Це голосна пісня Миколи Лисенка витає над цим домом. Зі словами цих діячів, героїв духа, і з їх піснею ми підемо сміло назустріч новому століттю, а Дім цей буде Домом шани, яку Стрийщина складає Руси на початку ХХ століття...”

Нинішній день – то велике світле наше свято! Торжество нинішнє – то торжество культурне, в котрім народ наш дав живий доказ невмиручої своєї сили і своєї життєвості. Ми далекі приписувати тут заслуги подвигам одиниць. То органічна сила руського народу покликала до життя нову інституцію, щоби була належним документом його змагань до поступу і культури..., а ми були послухними тому покликаним... Час вже на розвалинах золотоверхих теремів могутчих предків наших здвигати нові храми не для могутчих одиниць, а Руському Народови. Се був наш поклик, се була наша девіза. В тій народній написі, яка пишається на будинку, міститься ціла програма наша! Руському народови, его розумним патріотичним починам, его культурі і просвіті, его муравлиному трудови для піднесення економічного, его цивілізаційним змаганням, его рідній народній речі (мові – *М. М.*), его сладкозвучній пісні буде служити цей будинок, і та наша інституція”.

Народний дім мав великий концертний зал на 900 місць (тепер зал зменшений за рахунок прибудови у ньому кінобудки і розширення сцени у сторону залу), малий зал (на першому поверсі зліва), приміщення для управління Народним домом, приміщення для “домівок” супутних товариств (“Руське казино”, “Міщанська бесіда”, “Просвіта”, “Союз українок” та ін.).

Завісу розписав в українському стилі художник Валько. На ній зображено ріку Стрий, за якою видніється наше місто, а на передньому плані зліва – муза Мельпомена біля куща квітів, що є символом розвитку мистецтва, в центрі – дівчина, яка несе воду, та міщанин із паличкою (нагадують Наталку і Возного з п’єси І. Котляревського), справа – селяни-бойки, що слухають лірника. З обох боків картина прикрашена українськими віньєтками.

Ця завіса не збереглася: у 1941 р., відступаючи, більшовицькі невігласи спалили її у дворі Народного дому як “буржуазное искусство”.

З гостей виступали І. Франко, С. Шухевич, Ф. Колесса, а В. Щурат написав спеціально для цієї події вірш. Ввечері відбувся великий концерт “Стрийського баяна”. Вперше хор виконав кантату, написану Олексою Бобикевичем для цього свята.

Свого часу на сцені Народного дому концертували такі всесвітньовідомі співаки, як Олександр Мишуга, Модест Менцинський, Соломія Крушельницька, Орест Руснак, Зіновій Дольницький. Тут звучала пісня хорів Олександра Кошиця, Дмитра Котка, сцена бачила безсмертний талант Марії Заньковецької та Миколи Садовського. У Народному домі були Микола Лисенко (проїздом за кордон), Михайло Грушевський, тут виступали такі політичні діячі, як Євген Петрушевич, президент ЗУНР, та Симон Петлюра, Головний отаман УНР, коли вів переговори з поляками, та ін. У 1913 р. тут з трепетом у серцях стріяни слухали в авторському виконанні найгеніальнішу поему І. Франка “Мойсей”.

З відкриттям Народного дому культурно-просвітницька робота на Стрийщині пожвавилася. “Просвіта” в цей час влаштовувала лекції для простого народу, адже не всім тоді можна було почерпнути знання із книг. Такі вечори-лекції відбувалися щонеділі. Навіть часопис “Київська старина” за 1900 р. повідомляв про лекторську роботу “Просвіти” у Стрию:

“...22 вересня професор Ів. Вахнянин говорив “Про передісторичного чоловіка”, о. О. Бобикевич – “Про відродження русинів в Галичині по прилученні до Австрії”. 6 жовтня Юліян Кміт – “Про знаряддя людської праці”, Володимир Устиянович – “Про парову машину”³.

Основну роботу “Просвіта” проводила щодо організації читалень. Читальня – це не тільки місце для читання книг, а центр культурно-масової роботи, особливо на селі.

Читальня стала центром всієї української виховної роботи. Тут відзначалися ювілеї видатних діячів України (в першу чергу Т. Шевченка), святкувалися визначні події української історії, найчастіше у читальнях знаходилися дитячі садочки, до яких посилали своїх дітей найсвідоміші українські батьки. Тут проводилися репетиції вистав і хорів. І, зазвичай, читалися вголос книжки в недільні дні та по святах. А ще читалися книжки вголос на трудових вечорницях. Опис такого читання на вечорницях подається у виданні “Стрийщина: шлях до волі”⁴. Це була справжня самоосвіта нашого народу.

“Просвіта” вчила не тільки своїх членів. У Стрию, наприклад, вона звернулася з пропозицією до командування австро-угорського гарнізону міста про свою готовність вчити грамоти вояків, на що військова влада, однак, не погодилася.

Отже, велася боротьба за читальні, насамперед, на селах. У перші роки свого існування Стрийська “Просвіта” мала 20 читалень, а перед Другою світовою війною – 78, практично в кожному селі, та три у Стрию. Порівняймо з іншими повітами того часу: Долинський (голова д-р О. Дорош) – 26; Жидачівський (голова о. М. Хавлюк) – 38; Журавенський (голова о. В. Пилипчук) – 18; Сколівський (голова д-р С. Дольницький) – 7; Стрийський (голова І. Калитовський) – 78.

Стрийська цифра свідчить про те, яку плідну роботу проводила тоді філія і що в ній працювали справжні сподвижники українства.

За даними Львівської Головної управи, у теперішньому Стрийському районі станом на 1910 р. кількість членів читалень та книг у них становила:

№ п/п	Населений пункт	Голова “Просвіти”	Число членів	Число книг
1.	Бережниця	о. І. Бордун	50	152
2.	Братківці	С. Ткач	45	85
3.	Баня Лисовицька	І. Білецький	51	350
4.	Верчани	Г. Шумський	53	75
5.	Вівня	о. Л. Горалевич	60	50
6.	Гірне	о. І. Бабій	24	100
7.	Голобутів	о. П. Стернюк	82	112
8.	Гравівці	о. Й. Шанковський	42	120
9.	Дідушичі Великі	о. Й. Нижанківський	114	120
10.	Добрівляни	Ю. Рішко	111	126
11.	Добряни	о. Р. Шепарович	106	400
12.	Довге	І. Мельник	67	360
13.	Довголука	Д. Штогрин	48	нема даних
14.	Долішне	Є. Мельникович	94	109
15.	Дуліби	о. П. Шанковський	93	73
16.	Завадів	о. П. Стернюк	92	100
17.	Жулин	Я. Маркус	97	128
18.	Йосиповичі	о. І. Тимцюрак	38	85
19.	Кавсько	о. М. Татомир	45	75
20.	Комарів	о. С. Кордуба	132	160
21.	Конюхів	І. Барабаш	40	нема даних
22.	Лисовичі	о. Й. Терлецький	60	125
23.	Лукавиця Нижня	І. Гірняк	55	75
24.	Лукавиця Верхня	о. Ю. Левицький	58	50
25.	Лисятичі Долішні	І. Кізіма	115	226
26.	Лисятичі Горішні	о. І. Тижбір	60	65
27.	Любінці	Л. Гринів	18	20
28.	Моршин	о. С. Яминський	67	65
29.	Олексичі	о. Ом. Кордуба	63	77
30.	Пукеничі	Сень Кисіль	46	120
31.	П'ятничани	Ант. Кухар	23	87

32.	Розгірче	В. Лисенко	52	180
33.	Семигинів	О. Яцишин	60	296
34.	Сихів	А. Радник	82	81
35.	Станків	Л. Ковальчук	51	132
36.	Стинава Н.	о. І. Щуровський	51	223
37.	Стинава В.	Ф. Сенів	63	105
38.	Стрільків	В. Яворів	60	160
39.	Угорсько	о. Л. Горалевич	69	160
40.	Фалиш	о. М. Гошовський	41	121

У самому Стрию було три читальні: на Ланах, на Шумлявщині та Народному домі. Центральна філія (Народний дім) мала методичних (допомогових) 283 книги. Вони були значною допомогою для роботи просвітян. Крім того, проф. С. Дубравський подарував “Просвіті” свою бібліотеку, а на її утримання призначив 4000 австрійських корон.

Якщо проаналізувати кількість членів читалень (це, фактично, члени “Просвіти”), то можна зробити висновок, що у кожному селі була достатня кількість свідомих українців для проведення просвітницької роботи. Це ті, на котрих базувалися хоріві, драматичні гуртки, які проводили національну пропаганду серед населення. Про значення цих людей свідчить те, як швидко й рішуче розправлялися з ними польські та московські окупанти.

Якщо ж подивитися на кількість книг у читальнях, то може видатися сучасному читачеві, що їх дуже мало. Але врахуймо, по-перше, що це тільки 1910 р., початок століття, по-друге, це були тільки українські книги, на яких виховувалися сотні, тисячі українців, а не той непотріб, що забивав полиці радянських бібліотек.

У цей час Стрийська “Просвіта” завела книгу родоводу читалень у повіті й зібрала 300 світлин з життя її осередків (читалень). Систематично святкувалися ювілеї Т. Шевченка, які просвітяни проводили разом з іншими товариствами: “Міщанською бесідою”, “Руським касино”, “Братством св. Миколая”. Почали збиратися кошти на пам’ятник Т. Шевченкові у Києві.

“Просвіта” гучно відзначала свій сорокалітній ювілей у 1908 р.: відбулися народне віче, концерт, лекції про її діяльність.

У 1904 р. при “Просвіті” організовано “Селянську бурсу” на 35 дітей, що навчалися в місті. Це була значна поміч “Просвіти” і “Рідної школи” для селян, які намагалися “вивести в люди” своїх дітей. “Селянська бурса” обслуговувала, в основному, “Руську бурсу” (згодом “Українську бурсу”). Бурса мала свій будинок поблизу Народного дому (вул. Незалежності, 3). Згодом цей будинок було передано “Молочарському Союзу” як філії “Просвіти”, а Бурсу перенесено в новозбудоване приміщення (1912) по вул. Крашевського (нині Гайдамацька). У цей час “Просвіта” активно займалася економічною освітою українського населення, піднесенням культури землеробства, підприємництва, торгівлі. Фактично, це були найзапущеніші ділянки діяльності українського суспільства. Необхідно було боротися за виживання українського товаровиробника та конкурентноздатності його продукції.

З легкої руки просвітянина Є. Олесницького в цей час законопратно перехоплено від поляків “Касу Залікову” і перетворено її в осередок економічної

діяльності українців під назвою “Каса задаткова” (з 1894 р.), а в 1898 р. у Стрию створено “Краєвий молочарсько-господарський союз”.

На початку ХХ ст. у Дулібах було організовано сільськогосподарську артіль “Добробут”, яка мала великі успіхи. Її роботою цікавилися діячі з Наддніпрянщини (наприклад, Микола Левитський з Єлисаветграда).

Стрийська “Просвіта” взялася за створення по селах молочарських спілок, що конкурували з польськими та єврейськими торговцями. Однією з перших була молочарська спілка у Завадові та Голобутові, де роботу проводив отець О. Нижанківський. Ці спілки згодом стали основою відомого навіть у Європі Стрийського “Молочарського Союзу”, який очолили о. Остап Нижанківський, о. Лев Горалевич і Денис Сембратович.

У вересні 1909 р. у Народному домі “Просвіти” організовано першу хліборобську виставку. Це було надзвичайне видовище. Всі 14 кімнат, великий концертний зал, коридори, навіть подвір’я були зайняті експонатами (1478 назв). У виставці брало участь 400 представників. Представлялися досягнення хліборобів, городників, садівників, колекціонерів, пташників, пасічників, народних умільців з усієї Галичини та Буковини.

Центральне місце на виставці (у концертному залі посередині) займала молочна продукція “Молочарського Союзу”. Також представлено: 21 сорт меду, 19 сортів пшениці, 10 – жита, 18 – вівса, 8 – ячменю, 92 сорти яблук, 11 сортів слив, 14 – груш, 21 сорт картоплі, 15 – буряка! Можна було ознайомитися з різними зразками українського народного одягу, ремеслами, виробами з лика, лози, соломки, церковними речами, різьбленими виробами, мисливськими трофеями тощо.

Виставка діяла 18 днів, її відвідало понад 32 тис. осіб. Почесними гостями були: митрополит Андрей Шептицький, єпископи Григорій Хомишин, Костянтин Чехович, представник Міністерства рільництва В. Хоружезка, міністр Галичини Дулемба, посол В. Будзиновський, члени Віденського парламенту, М. Грушевський, П. Огоновський та інші визначні особи.

“Просвіта” підтримувала організацію виставки не тільки фінансово, але й провадила під час неї пропагандивну та інформаційну роботу.

Мала “Просвіта” зразкове садове господарство в Милованні, Стрийська філія – свою дахівкарню (керівн. М. Тюн), де вироблялася цементова дахівка на трьох машинах. Дахівкарня мала власну будівлю по вул. Крашевського. Працювала секція ткацького промислу, велася підготовка до відкриття механічної ткальні та ткацької школи.

Отже, Стрийська “Просвіта” значну увагу приділяла економічній та господарській освіті, тісно співпрацювала з “Сільським Господарем”, “Молочарським Союзом”, “Касою Задатковою”. “Просвіта” Стрийщини до Першої світової війни суттєво впливала на населення регіону та спричинилася до зростання його національної свідомості. Стрий став одним із основних осередків українства у Галичині.

1910 р. був періодом звітності в імперії. Оскільки проводився перепис населення, приводилися до порядку матеріали “під архів”, звітувалася й “Просвіта”.

28 березня 1910 р. відбулися звітні збори Стрийської “Просвіти”. Головою Виділу знову був обраний адвокат Ієронім Калитовський, який після виїзду Євгена Олесницького у 1909 р. став чи не найвідомішою політичною фігурою на Стрийщині.

Крім І. Калитовського, у Віділ входили: Остап Нижанківський (“Молочарський Союз”) – заступник, Микола Матківський (директор “Каси Задаткової”) – касир, Б. Бурбеля (“Молочарський Союз”) – секретар, Антип Герасимів (адвокат) – член Виділу, Ілярій Бачинський (адвокат) – член Виділу, Володимир Дутка (інженер Стрийської залізниці) – член Виділу.

На цей час, крім трьох осередків у Стрию, Стрийська “Просвіта” мала осередки (читальні) у 39 селах повіту. Першими вступили (після створення Стрийської філії) українці Лисятич Долішніх (26.XI.1892 р.), останніми у цьому періоді – Лукавиця Нижня (1910 р.).

На 1910 р. власні будинки мали читальні тільки в селах: Голобутів, Добрівляни, Дідушичі Великі, Довголука, Добряни, Дуліби, Завадів, Жулин, Лисятичі Долішні, Лисятичі Горішні та Семигинів. Інші села мали читальні у найманих приміщеннях.

У 1912 р. Стрийський Віділ виглядав так: голова виділу – І. Калитовський, заступник – О. Нижанківський, заступник і касир – М. Матківський, контрольна комісія (голова) – о. Лев Горалевич (парох Угерська); члени виділу: Андрій Пеленський (парох Лисятич), Сидір Бехлотюк (студент права), Ом. Колодницький (проф. гімназії), М. Рудницький (міщанин), Петро Кобат (учитель з Голобутова) – всього дев’ять осіб. З таким складом стрийська “Просвіта” діяла до Першої світової війни.

Останні загальні збори Стрийської “Просвіти”, які знову доручили головування І. Калитовському, відбулися 4.VI.1914 р. у Народному домі. Наближалася світова війна, і на його долю випало втримати стрийську “Просвіту” в рівновазі. Слід віддати йому належне: хай “Просвіта” вже не працювала так, як раніше, але у найтяжчі роки (1914–1920) він зумів зберегти організацію від загрози повного розпаду. Адже українство, насамперед “Просвіту”, переслідували в цей час і царські сатрапи, і угорські війська (вважаючи українців прихильниками Росії), і польські окупанти, особливо після відступу УГА за Збруч.

Війну Стрийська “Просвіта” зустріла підготовленою. Вона організувала розміщення і харчування добровольців Українських Січових Стрільців у Стрию, де формувалися їх курені. Тут варто згадати імена Володимира Шепаровича (лідера на Ланах) та Марії Веселовської (союзянки і просвітянки), що організувала з дівчатами харчування січовиків, допоки їх не брало на державне утримання військового командування. Заступник голови “Просвіти” о. О. Нижанківський приймав від УСС присягу (3.IX.1914 р.).

Круговерть Першої світової війни значно послабила діяльність “Просвіти”, адже вирішувалися вже інші завдання: зі зброєю в руках виборювалась українська держава, створення якої ставила собі разом з українським суспільством “Просвіта”.

Багато лиха “Просвіті” завдала російська окупація Галичини у 1914–1915 і 1916 рр. Були розгромлені просвітянські читальні, спалювалися книги, заарештовувались діячі української культури, серед яких і митрополит Андрей Шептицький.

Після поразки Західно-Української Народної Республіки у війні з поляками, “Просвіта” зазнала нових репресій від польської окупаційної влади, яка знищувала уцілілі від російських погромів читальні, палила бібліотеки. Припинилася на довший час видавнича діяльність “Просвіти”.

У ці роки Стрийська “Просвіта” зазнала тяжких втрат: у 1917 р. у Відні помер Є. Олесницький, у 1919 р. поляки розстріляли Остапа Нижанківського, який за

часів ЗУНР був Стрийським повітовим головою. Багато значних діячів загинуло у війні, розгубилося в таборах та еміграціях.

У 1920–1930-х рр. під владою Польщі просвітянське життя на Стрийщині поступово відродилося, хоч і зазнало чималих перешкод з боку державної адміністрації, а на початку вересня 1939 р. ще й погромів, вчинених військовими підрозділами, що втікали до Румунії. Та справжня катастрофа для просвітян Стрийщини настала після 17 вересня 1939 р., коли місцева філія і всі читальні “Просвіти” були остаточно знищені встановленою більшовицькою владою.

Mykhailo Mandryk. From the history of “Prosvita” in the Stryi region

The author outlines history of establishing and activities of branches and reading clubs of “Prosvita” in the Stryi region since 1892 till the First World War. He points out important role of Ye. Olesnytskyi and O. Nyzhankivskyi in the development of educational structures in the region. The number of members of reading clubs, forms of activities and foundation of various Ukrainian social organizations are presented.

Key words: “Prosvita”, branch and reading club of the society in the Stryi region, Ye. Olesnytskyi, O. Nyzhankivskyi.

¹ “Діло”. – Ч. 185. – 1892. – 30 серпня.

² Діло. – 1901. – 2 січня.

³ Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т. 1. – Нью Йорк; Торонто; Париж; Сідней, 1990. – С. 394.

⁴ Мандрик М. Стрийщина: шлях до волі. – Стрий, 1998. – С. 27–28.